

УДК 658

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-8480-6519>

Тютченко С.М. ©

викладач

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

DOI: 10.31733/2078-3566-2019-1-21-25

ГРУПУВАННЯ МЕТОДІВ ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Проаналізовано найбільш поширені методи оцінки економічної безпеки підприємства; запропоновано групування методик залежно від типу використання апарату для досліджень та розрахунків показників.

Ключові слова: економічна безпека, підприємство, ефективність управління, економічні показники, методи, потенціал економічної безпеки.

Постановка проблеми. Глобальні і швидкі зміни економічних відносин в сучасному світі гостро ставлять питання забезпечення економічної безпеки не тільки макроекономічних суб'єктів, але і підприємств різних рівнів. Актуальність проблеми пояснюється тим, що в сучасних умовах глобалізації підприємства знаходяться під впливом внутрішніх та зовнішніх загроз різного характеру. Сталий розвиток підприємства визначає його економічну безпеку. Підвищення економічної безпеки залежить від ефективності впроваджених заходів щодо формування сприятливого економічного середовища для ведення господарської діяльності.

Для визначення рівня економічної безпеки підприємства розроблено багато методик, заснованих на розрахунку різних наборів показників. Вчені пропонують механізми розрахунку складових економічної безпеки на усіх рівнях управління, приводять відповідні показники, що засвідчують рівень економічної безпеки країни, регіону, підприємства і т.п. Крім цього, обґрунтовують критичні значення показників, при перевищенні яких стан безпеки за даною складовою визначають як загрозливий. Але в даний час не існує єдиного загального методичного підходу до оцінки економічної безпеки підприємства на макро- і мезорівнях управління.

В результаті аналізу наукових публікацій та вивчення методів оцінки економічної безпеки автором статті запропоновано групування існуючих методик, в основу яких покладено спільні способи та апарат для розрахунку показників. До них належать: статистичні показники, методи експертних оцінок та порівнянь, загальні положення теорії ризику. Дані методи є найбільш поширеними та адаптованими для оцінки економічної безпеки будь-якого суб'єкта господарювання.

Використання даних методів дозволить не тільки дати оцінку економічної безпеки підприємства, а й виявити можливі майбутні загрози економічній безпеці та розробити концепцію щодо її зміцнення.

Мета. На сучасному етапі формування концепції економічної безпеки держави значна увага приділяється методикам її оцінювання на національному рівні. Але на рівні підприємств не вироблено єдиного комплексного методичного підходу до її аналізу та оцінки. В даній статті запропоновано групування методик залежно від типу використання апарату для досліджень та розрахунків показників: індикаторного, критеріального, методу порівнянь, теорії ймовірності та обчислення ризику.

Незважаючи на відсутність єдиного загальновизнаного підходу до оцінки економічної безпеки підприємства, традиційно всі існуючі методи зводяться до розрахунку коефіцієнтів і показників, які характеризують рівень захищеності та ефективності функціонування окремих об'єктів системи економічної безпеки підприємства. Однак наведені характеристики є недостатніми для оцінки рівня захищеності підприємства від внутріш-

ніх і зовнішніх загроз, оскільки вони є переважно окремими складовими аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства. Для усунення цього недоліку економічну безпеку підприємства можна розглядати як композицію з двох складових – внутрішньої і зовнішньої.

Виклад основного матеріалу. Сутність економічної безпеки держави полягає в забезпеченні поступального економічного розвитку суспільства з метою виробництва необхідних благ та послуг, що задовольняють індивідуальні та суспільні потреби. Економічна безпека країни – це захищеність економічних відносин, що визначають прогресивний розвиток економічного потенціалу країни і забезпечують підвищення рівня добробуту всіх членів суспільства, його окремих соціальних груп і формують основи обороноздатності країни від небезпек і загроз.

Стійкість економічної системи держави залежить від міцності та надійності її елементів, тісних взаємозв'язків усередині системи, здатності протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам. Безпека – це стан об'єкта в системі його зв'язків з точки зору здатності до виживання і розвитку в умовах виникнення непередбачуваних і важкопрогнозованих факторів.

Економічна безпека підприємства – це комплексна характеристика, під якою розуміють рівень захищеності усіх видів потенціалу підприємства від внутрішніх та зовнішніх загроз, що забезпечує його стабільне функціонування та ефективний розвиток. Зміст даного поняття містить у собі систему засобів, які забезпечують конкурентоспроможність та економічну стабільність підприємства [1, с. 13].

Рівень економічної безпеки оцінюється системою критеріїв та показників. До критеріїв безпеки належать [1, с. 37]:

- оцінка ресурсного потенціалу і можливостей його розвитку;
- оцінка рівня ефективності використання грошових і трудових ресурсів;
- оцінка конкурентоспроможності та конкурентоздатності;
- оцінка цілісності території та економічного простору;
- оцінка суверенітету, незалежності і можливості протистояння зовнішнім загрозам;
- оцінка соціальної стабільності та вирішення соціальних конфліктів.

Усі існуючі методи оцінки економічної безпеки підприємства можна згрупувати залежно від типу використання апарату досліджень та розрахунків показників: математичного, статистичного, методу порівнянь, теорії ймовірності та обчислення ризику.

Індикаторні методи. Для проведення фундаментальних аналітичних досліджень та комплексної оцінки рівня економічної безпеки підприємства існує значна кількість методів, в яких важливе значення мають не тільки самі показники, а й їх порогові значення – граничні допустимі величини, відхилення від яких призведе до негативних наслідків. Найвищий ступінь безпеки досягається за умови відповідності усього комплексу показників заданим допустимим значенням. Тож найважливішим завданням при розробці ефективних заходів політики економічної безпеки є визначення системи загальних порогових рівнів, які можна охарактеризувати системою критеріальних оцінок загальногосподарської, соціально-економічної та фінансово-економічної діяльності.

Індикаторний метод полягає у встановленні рівня економічної безпеки в результаті порівняння фактичних показників діяльності підприємства з індикаторами, що виступають пороговими значеннями цих показників і відповідають певному рівню безпеки: безпечний, нормальний, небезпечний, передкризовий, кризовий, критичний стан підприємства. Оцінка рівня економічної безпеки може проводитися графічним методом, що дозволяє виділити зону нормального рівня безпеки, зону критичного рівня та передкризову зону. Критичні значення вихідних показників визначаються виходячи з умови мінімально припустимого рівня безпеки, подолання якого означало б перехід підприємства в економічно небезпечну зону (метод В.Т. Шлемко).

Ефективним також вважається метод Козаченко Г. В., в якому рівень безпеки оцінюється співвідношенням величини бруто-інвестицій підприємства та величини інвестиційних ресурсів, необхідних для підтримки умов, що забезпечують її рівень. Розраховані показники порівнюють з граничними значеннями рівнів безпеки: до 0,05 – підтримуючий; 0,06–0,1 – мінімальний; 0,11–0,19 – дуже низький; 0,2–0,29 – низький; 0,3–0,49 – середній; 0,5–0,7 – високий; вище за 0,7 – дуже високий. Тож чим ближче величина співвідношення до одиниці, тим вище рівень економічної безпеки підприємства.

Критеріальні методи. Сутність методів полягає у визначенні рівня економічної безпеки шляхом оцінювання ефективності використання ресурсів підприємства. На основі аналізу результатів фінансово-господарської діяльності підприємства здійснюється

оцінка функціональних і сумарних критеріїв його економічної безпеки, розраховуються їх відхилення від планових значень, аналізуються причини виникнення цих відхилень. Далі розробляються заходи щодо використання корпоративних ресурсів, розробляється концепція стратегічного і поточного планування фінансово-господарської діяльності підприємства, а також системи оперативного управління його діяльністю.

Розрахунок сумарного критерію економічної безпеки підприємства здійснюється за формулою [1, с. 63]:

$$E = \sum_{i=0}^n K_i * P_i, \quad (1)$$

де:

K_i – значення часткових функціональних критеріїв економічної безпеки;

P_i – питома вага значущості функціональних складових (сума усіх питомих ваг складає 1).

Частковий функціональний критерій являє собою оцінку рівня економічної безпеки підприємства за однією із її складових: фінансовою, інтелектуальною, кадровою, техніко-технологічною, політико-правовою, інформаційною, екологічною, силовою.

Далі аналіз рівня економічної безпеки підприємства проводиться на основі порівняння значення сумарного критерію економічної безпеки підприємства із значеннями попередніх періодів або із значеннями цього критерію для аналогічних підприємств даної галузі. Крім того, порівнюються поточні і попередні значення часткових функціональних критеріїв і виявляються ступені впливу зміни стану функціональних складових на зміну значення сумарного критерію економічної безпеки підприємства.

Крім цього методу, для оцінки впливу кожної зі складових широко використовується метод визначення приватного функціонального критерію. Він розраховується як відношення сукупного збитку по складовій економічної безпеки підприємства до суми витрат на реалізацію заходів щодо запобігання збитків від негативних впливів і загального понесеного збитку за складовою. Приватний функціональний критерій розраховується за формулою [2, с. 73]:

$$P = \frac{z}{S+Y} \quad (2)$$

де:

Z – сукупний збиток по складовій;

S – сумарні витрати на реалізацію заходів щодо запобігання збитків по функціональній складовій економічної безпеки підприємства;

Y – загальний понесений збиток по даній функціональній складовій економічної безпеки підприємства.

Розрахований сукупний критерій економічної безпеки порівнюється з аналогічними критеріями економічної безпеки споріднених підприємств галузі. Якщо критерій досліджуваного підприємства вище, ніж у його конкурентів, можна вважати, що підприємство знаходиться у стані відносної економічної безпеки.

Методи експертних оцінок. Дані методи базуються на інтегруванні показників, які визначають рівень економічної безпеки підприємства. Важливим є саме процес вибору показників, визначення методу їх інтегрування та встановлення коефіцієнтів значущості на основі методів експертних оцінок. Сутність експертних методів полягає в тому, що кожному показнику надається свій ранг залежно від його впливу на безпеку промислового підприємства в цілому. При цьому найменше значення рангу означає найбільший вплив, а найбільше – найменший. Ранг повинен переглядатися залежно від стану ринкової кон'юнктури, ситуації на фінансовому ринку та в реальному секторі, а також урахувати специфіку діяльності галузі або самого підприємства, його стратегію та цілі. Даний підхід містить значну частку суб'єктивного фактора оцінки експертів. Це впливає як на оцінку, так і процес розподілу питомих ваг функціональних складових при розрахунку цього критерію. Але саме відсутність чітко заданих параметрів оцінки дозволяє найбільш ефективно адаптувати даний метод до специфіки конкретного підприємства.

Експерти оцінюють значимість кожного показника окремо за формулою [3, с. 350]:

$$M_j = \sqrt{M_i \cdot M_{ij}}, \quad (3)$$

де M_j – загальна значимість j -го показника;

M_i – значимість i -ої групи показників;

M_{ij} – значимість j -го показника у групі i .

Далі обчислюється ранг кожного показника:

$$R_j = M_j \cdot P_j \quad (4)$$

де R_j – ранг j -го показника;

M_j – значимість j -го показника;

P_j – імовірність виникнення втрат у заданому періоді (місяць, квартал, рік і т.д.).

Кінцевим значенням критерію може служити середньоарифметичне з оцінок експертів. Для оцінки погодженості дій експертів і вірогідності експертних оцінок обчислюється коефіцієнт конкордації:

$$W = \frac{12 \sum_{i=1}^m D^2}{m^2 (n^2 - n)}, \quad (5)$$

де n – число об'єктів,

m – число аналізованих порядкових змінних

$$D = \sum_{j=1}^m r_{ij} - \frac{m(n+1)}{2} \quad (6)$$

D – відхилення суми рангів об'єкта від середньої їхньої суми для усіх об'єктів, яка дорівнює $m(n+1)/2$;

r_{ij} – значимість i -показника по оцінці j -го експерта.

Якщо коефіцієнт конкордації більший нормативного значення (0,5), то існує тісна погодженість між експертами.

Методи теорії економічних ризиків. Сутність підходу на основі теорії економічних ризиків полягає в ідентифікації внутрішніх та зовнішніх загроз діяльності підприємства. Ризики оцінюються на основі статистичного методу, в основі якого лежить співставлення збитків від діяльності підприємства з рівнями його ризику. Збиток порівнюється з величиною прибутку, доходу та вартості майна. Методи багатовимірної статистичного аналізу (кореляційний, регресійний, факторний, кластерний та ін.) дозволяють обчислювати характеристики динаміки розвитку показників економічної безпеки підприємництва, які ґрунтуються на закономірностях зміни статистичних даних у минулому та екстраполяції тенденцій їх змін на майбутнє. Максимальний недопустимий, або катастрофічний, рівень ризику з'являється тоді, коли підприємство ризикує усім своїм майном.

Головними інструментами статистичного методу розрахунків ризику є [4, с. 33]:

- середнє значення (\bar{X}) досліджуваної випадкової величини (наслідків якої-небудь дії, наприклад доходу, прибутку й т.п.);

- дисперсія (σ^2);
- стандартне (среднеквадратичне) відхилення (σ);
- коефіцієнт варіації (V);
- розподіл імовірності досліджуваної випадкової величини.

Для обмеженого числа (n) можливих значень випадкової величини її середнє значення визначається за формулою:

$$\bar{X} = \sum_{i=1}^n X_i \cdot p_i, \quad (7)$$

де X_i – значення випадкової величини;

p_i – імовірність випадкової величини.

Середня величина являє собою узагальнену кількісну характеристику очікуваного результату.

Важливими характеристиками, що визначають ступінь мінливості можливого результату, є такі:

- дисперсія – середньозважене із квадратів відхилень часткових результатів від середніх:

$$\bar{\sigma}^2 = \sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})^2 \cdot p_i, \quad (8)$$

- середньоквадратичне відхилення:

$$\sigma = \sqrt{\bar{\sigma}^2} = \sqrt{\sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})^2 \cdot p_i}, \quad (9)$$

• коефіцієнт варіації, який являє собою відношення середнього квадратичного відхилення до середньої арифметичної та показує ступінь відхилення отриманих значень:

$$V = \frac{\sigma}{\bar{x}}, \quad (10)$$

Коефіцієнт варіації – відносна величина, тому з його допомогою можна порівнювати відхилення ознак, виражених у різних одиницях вимірів.

Розрахунок показників економічної безпеки підприємства є важливим елементом для швидкого реагування на можливі недоліки в управлінні підприємством, що можуть бути перешкодою ефективному протистоянню зовнішніх та внутрішніх загроз підприємства та оперативному внесенню відповідних коректив щодо усунення слабких місць. Лише за цих умов можливий стабільний економічний розвиток промислового підприємства, що функціонує в умовах мінливого та нестабільного зовнішнього середовища.

Висновки. В сучасних умовах в економіці України відбуваються серйозні якісні і кількісні зміни, що викликають ряд проблем в області управління господарюючим суб'єктом. Економічна безпека – це якісна характеристика економічної системи господарюючого суб'єкта, що визначає її здатність підтримувати нормальні умови діяльності, стійке забезпечення ресурсами, а також послідовну реалізацію інтересів власників і держави.

Вивчення та аналіз наукових розробок дають підстави для визначення економічної безпеки підприємства як стану найбільш ефективного використання усіх його ресурсів для запобігання внутрішнім та зовнішнім загрозам, забезпечення стабільного функціонування в даний час і в майбутньому.

Висновки. У даній статті проаналізовано існуючі методи оцінки економічної безпеки підприємства, які отримали найбільше поширення в застосуванні на вітчизняних підприємствах. Автором запропоновано групування методик залежно від типу використання апарату для досліджень та розрахунків показників: індикаторних методів, критеріальних методів, методів експертних оцінок, методів теорії економічних ризиків.

Зазначені методи та моделі можуть бути використані для оцінки та розробки концепції безпеки будь-якого підприємства.

Бібліографічні посилання

1. Небава М. І., Міронова Ю.В. Економічна безпека підприємства: навч. посібник. Вінниця: ВНТУ, 2017. 73 с.
2. Макарова І.Л. Анализ методов определения весовых коэффициентов в интегральном показателе общественного здоровья. *Символ науки*. 2015. № 7. С. 87–95.
3. Портнова Г.О. Фінансова безпека підприємств: сучасні погляди щодо сутності та оцінки. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2012. № 1. С. 345–355.
4. Рета М.В. Методичні підходи до оцінки рівня фінансової безпеки підприємства. *Вісник Національного технічного університету «ХПИ»*. Серія «Технічний прогрес та ефективність виробництва». 2013. № 21. С. 29–37.

Надійшла до редакції 08.04.2019

SUMMARY

Tyutchenko S.M. Grouping of evaluation methods of economic safety of the enterprise. In today's conditions, the economy of Ukraine is undergoing serious qualitative and quantitative changes that cause a number of problems in the field of management of a business entity. Economic security is a qualitative characteristic of the economic system of the economic entity, which determines its ability to maintain normal operating conditions, stable resource provision, as well as the consistent realization of the interests of owners and the state. Under economic security, the level of protection of all types of enterprise's potential from internal and external threats is understood, which ensures its stable functioning and effective development. The content of this concept includes a system of tools that ensure competitiveness and economic stability of the enterprise.

In this article the existing methods of assessing the economic security of the enterprise, which are most widely used in domestic enterprises. The author proposes the grouping of techniques depending on the type of use of the apparatus for research and calculation of indicators: indicator methods, methods for assessing the use of resources, expert estimation methods, methods of the theory of economic risks.

These methods and models can be used to evaluate and develop the security concept of any enterprise.

Calculation of indicators of economic security of an enterprise is an important element for quick response to possible deficiencies in the management of the enterprise, which may be an obstacle to effective confrontation of external and internal threats of the enterprise and prompt correction of the correction of weaknesses. Only under these conditions is a stable economic development of an industrial enterprise operating in a volatile and volatile environment.

Keywords: economic security, enterprise, efficiency of management, economic indicators, methods, potential of economic security.